

Barbara Kryk

Uniwersytet Szczeciński
e-mail: krykb@wneiz.pl

CELE SPOŁECZNE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU. POLSKA NA TLE UE

SOCIAL OBJECTIVES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT. POLAND IN COMPARISON WITH THE EU

DOI: 10.15611/pn.2017.465.09

JEL Classification: O4, Q5, R000

Streszczenie: Zrównoważony rozwój jest podstawowym i nadrzędnym celem UE, stąd istotne znaczenie ma pomiar postępu w jego wdrażaniu, zarówno na szczeblu krajowym, jak i wspólnotowym. Do monitorowania tego postępu opracowano na poziomie unijnym zestaw syntetycznych wskaźników, obejmujących trzy wymiary: ekonomiczny, ekologiczny i społeczny. Przedmiotem zainteresowania w niniejszym artykule jest tylko obszar społeczny. Celem artykułu jest ocena realizacji celów społecznych rozwoju zrównoważonego przez Polskę na tle UE w kontekście *Strategii Europa 2020*. Okres badawczy to lata 2004-2014. W opracowaniu wykorzystano metody analizy danych statystycznych, *desk research* i dedukcji. Dzięki nim wskazano, w jakim stopniu Polska wywiązuje się ze zobowiązań społecznych wskazanych w unijnej *Strategii Europa 2020*.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, cele, pomiar, strategia Europa 2020.

Summary: Sustainable development is the main and key objective to be accomplished in the EU, hence it is important to measure the extent to which it is being implemented both at a national and EU level. For the purpose of determining this extent, the EU Sustainable Development Strategy includes a set of indicators covering the following three dimensions: economic, environmental and social. The present paper discusses only the social aspect. The aim of this article is to assess the implementation of the social objectives of sustainable development by Poland on the background of the EU. The research period is 2004-2014. The study used methods of statistical data analysis, desk research and deduction. Thanks to them the extent to which Poland is meeting social obligations specified in the EU's Europe 2020 Strategy was indicated.

Keywords: sustainable development, objectives, measurement, strategy for Europe 2020.

1. Wstęp

Koncepcja rozwoju zrównoważonego oferuje Unii Europejskiej (UE) pozytywną długoterminową wizję społeczeństwa, w którym rozwój gospodarczy wspiera postęp społeczny i respektuje konieczność ochrony środowiska. Wizja znalazła odzwierciedlenie w dokumentach strategicznych Wspólnoty, w tym *Strategii Zrównoważonego Rozwoju UE* i *Europa 2020*. W dokumentach tych sprecyzowano cele ekonomiczne, ekologiczne i społeczne koncepcji.

W niniejszym opracowaniu przedmiotem zainteresowania jest tylko obszar społeczny, którego ranga wynika z celu nadrzędnego zrównoważonego rozwoju, jakim jest dobrobyt ludzi. Celem artykułu jest ocena realizacji celów społecznych rozwoju zrównoważonego przez Polskę na tle UE w kontekście *Strategii Europa 2020*. Okres badawczy to lata 2004-2014. Chcąc zaprezentować osiągnięcia Polski na tym polu, przeanalizowano wybrane wskaźniki odpowiadające celom społecznym. Umożliwiło to sformułowanie wniosków o stopniu wywiązywania się naszego kraju z unijnych zobowiązań.

2. Cele społeczne i wskaźniki do ich pomiaru

Główne cele społeczne określone w *Strategii Zrównoważonego Rozwoju UE* to: wyeliminowanie ubóstwa i marginalizacji społecznej, opanowanie problemów demograficznych, równość szans i integracja, ochrona zdrowia i jakość życia ludzi¹ [*Zrównoważona...* 2001; por. Gasz 2014, s. 85-97; Kowalczyk, Kamiński (red.) 2013, s. 274-278]. Korespondują one z celami sformułowanymi w *Strategii Europa 2020* (zwiększenie zatrudnienia osób w wieku 20-64 do 75%, obniżenie poniżej 10% odsetka młodzieży niekontynuującej nauki, zwiększenie do co najmniej 40% odsetka osób w wieku 30-34 lat z wykształceniem wyższym lub równoważnym, zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym o co najmniej 20 mln).

Biorąc jednak pod uwagę dotychczasowe sukcesy państw członkowskich w realizacji celów społecznych wynikających z poprzedniej *Strategii Lizbońskiej* oraz istniejące w nich możliwości osiągnięcia nowo uzgodnionych celów, zróżnicowano cele narodowe, by przyjęte założenia strategiczne były realne. Z tego powodu wprowadzono dodatkowy etap dostosowywania ogólnoeuropejskich celów do możliwości poszczególnych państw i uzgadniania ostatecznej listy krajowych celów². W wyniku tego dla Polski ustalono następujące wartości: zwiększenie zatrudnienia osób w wieku 20-64 do 71%, obniżenie poniżej 4,5% odsetka młodzieży niekontynuującej nauki, zwiększenie do co najmniej 45% odsetka osób w wieku 30-34 lat z wykształceniem wyższym lub równoważnym, zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubo-

¹ W tym ostatnim przypadku mówi się również o konsumpcji zrównoważonej, ale ta zdaniem autorki jest bardziej związana z aspektami ekologicznymi, stąd została omówiona w innym opracowaniu.

² Cele są ujęte w Krajowym Programie Reform (KPR).

stwem i wykluczeniem społecznym co najmniej o 1,5 mln. Do pomiaru realizacji celów zrównoważonego rozwoju ustalono zestaw głównych wskaźników (syntetycznych), który jest wykorzystywany przez Eurostat [*Sustainable...* 2013]. Spośród nich autorka niniejszego opracowania wybrała te powiązane bezpośrednio z celami społecznymi. Mianowicie:

- Wskaźnik zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym w zakresie włączenia społecznego.
- Wskaźnik zatrudnienia osób w starszym wieku w zakresie zmian demograficznych.
- Wskaźnik oczekiwanej długości życia w chwili urodzenia w zakresie zdrowia publicznego.

Wskaźniki te – ze względu na obligatoryjność dostarczania Eurostatowi danych do ich obliczania – stanowią obiektywną podstawę do oceny osiągnięć społecznych państw członkowskich.

3. Analiza wskaźników społecznych zrównoważonego rozwoju

Jak wspomniano, jednym z głównych celów *Strategii Europa 2020* na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju, sprzyjającego włączeniu społecznemu, jest ograniczenie ubóstwa i wykluczenia społecznego. Do pomiaru jego realizacji służy wskaźnik zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym, który ujmuje brak możliwości zaspokojenia, ze względu na problemy finansowe, potrzeb uznanych w warunkach europejskich za podstawowe oraz wpływ niskich dochodów i nieobecność na rynku pracy na jakość życia³. W 2014 r. w UE ubóstwem i wykluczeniem społecznym było zagrożonych 122,52 mln osób (ok. 25%). Oznacza to, że co czwarty obywatel Wspólnoty Europejskiej był dotknięty przynajmniej jedną z form ubóstwa uwzględnianą przy jego obliczaniu (tab. 1).

Tabela 1. Osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym w Polsce i UE w latach 2005-2014

Wyszczególnienie	2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Zmiana 2014/2005
Polska								
Liczba osób w tys.	17 080	10 454	10 409	10 196	10 128	9 700	9 593*	-7 487
% ludności	45,3	27,8	27,8	27,2	26,7	25,8	24,7	-54,5
UE								
Liczba osób w tys.	124 339	114 286	116 780	120 171	122 860	122 600	122 520*	-1819
% ludności	25,7	23,2	23,7	24,3	24,7	24,5	24,4	-5,1

* Oszacowanie własne.

Źródło: opracowanie na podstawie [Eurostat, *Ubóstwo...* 2015].

³ Wskaźnik ten jest wypadkową 3 wskaźników: zagrożenia ubóstwem, osób zagrożonych pogłębiającą deprivacją materialną i osób żyjących w gospodarstwach domowych o niskiej intensywności pracy [*Wskaźniki...* 2015]. Por. [Dziembała 2011, s. 137-149].

W badanym okresie dany wskaźnik zmniejszył się zarówno w Polsce, jak i w UE, osiągając w 2014 r. zbliżony poziom ponad 24%. Wprawdzie w Polsce przez te lata wskaźnik był wyższy niż średnia unijna, ale za to zmiany w jego wysokości były bardziej spektakularne, bo obniżył się prawie o 55%, podczas gdy w UE o 5%. Ta duża różnica jest z jednej strony wynikiem wyjazdów zarobkowych naszych obywateli do innych krajów członkowskich po przystąpieniu do UE oraz zmian w sposobie obliczania tego wskaźnika, a z drugiej – efektem przemian gospodarczych i polepszaniem skuteczności polityki społecznej. *Suma summarum* nastąpiło znaczne ograniczenie liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym w naszym kraju.

W Polsce pomiędzy rokiem 2010 a 2014 liczba osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym zmniejszyła się o ponad 800 tys., czyli średnio w ciągu roku o ok. 200 tys. Jeżeli nadal utrzymane będzie takie tempo zmian, to możliwe jest osiągnięcie pułapu zaplanowanego w KPR na rok 2020. Z kolei w przypadku UE istnieje małe prawdopodobieństwo realizacji planu, bo w ostatnich 4 latach zwiększyła się liczba osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, co było związane m.in. z przyjęciem nowych krajów do Wspólnoty, skutkami kryzysu gospodarczego i innymi niekorzystnymi zjawiskami. Jednak ostateczny wynik będzie można poznać dopiero w 2020 r.

W obliczu współczesnych wyzwań rynku pracy priorytetowym celem UE jest zwiększenie wskaźnika zatrudnienia osób w wieku 20-64 lat do 75% w 2020 r. (w Polsce do 71%). Zadanie to jest realizowane m.in. poprzez wprowadzenie większej liczby młodzieży, kobiet oraz osób starszych na rynek pracy. Aktywizacja zawodowa tej ostatniej grupy ma istotne znaczenie w świetle malejącego przyrostu naturalnego i zdynamizowania dążenia do rozwoju zrównoważonego. Stąd syntetycznym wskaźnikiem do pomiaru zmian demograficznych jest odsetek osób w starszym wieku (55-64 lata) wśród zatrudnionych⁴.

W latach 2004-2014 wskaźnik zatrudnienia osób w starszym wieku wzrósł tak w Polsce, jak i w UE. Przy czym w 2014 r. w UE średnio było zatrudnionych prawie 52% takich osób, a w Polsce ponad 42%, czyli ok. 10% mniej (tab. 2).

Ogólne tempo wzrostu zatrudnienia starszych pracowników było w Polsce prawie dwukrotnie większe niż w UE. Średnioroczna dynamika dla Polski wyniosła bowiem 0,52%, a dla UE – 0,28%. W ciągu 10 lat w naszym kraju o ponad 51% zwiększyło się zatrudnienie osób z tej grupy wieku, dzięki czemu zmniejszył się dystans dzielący nas w tym zakresie od Wspólnoty⁵. Zaznaczyć jednak należy, że dopiero w 2014 r. Polska osiągnęła europejski poziom omawianego wskaźnika

⁴ W *Strategii lizbońskiej* zwiększenie zatrudnienia osób starszych było jednym z podstawowych mierników realizacji celów społecznych. Wyznaczony tam na rok 2010 poziom docelowy – 50% został osiągnięty w UE dopiero w 2013 r. W Polsce do chwili obecnej nie ma takiego poziomu zatrudnienia w tej grupie wieku.

⁵ Częściowo było to związane z wyjazdem młodych osób do pracy za granicę po przystąpieniu do UE, co uwolniło miejsca pracy i zwiększyło popyt na pracowników również danej grupy wieku.

Tabela 2. Wskaźnik zatrudnienia osób w starszym wieku w Polsce i UE w latach 2004-2014 (%)

Wyszczególnienie	2004	2005	2010	2011	2012	2013	2014	Dynamika 2014/ 2004	Dynamika średnioroczna
Polska									
Ogółem	28,0	29,1	34,1	36,9	38,7	40,6	42,5	51,8	0,52
Kobiety	21,0	21,4	24,2	27,2	29,2	31,0	32,9	56,7	0,57
Mężczyźni	36,0	37,9	45,2	47,8	49,3	51,3	53,1	47,5	0,48
UE									
Ogółem	40,4	42,2	46,3	47,3	48,8	50,1	51,8	28,2	0,28
Kobiety	31,3	33,5	46,3	47,3	48,8	–	45,2	44,4	0,44
Mężczyźni	50,1	51,5	54,5	55,1	56,3	–	58,8	17,4	0,17

Źródło: opracowanie na podstawie [Eurostat, *Polska...* 2014, *Rocznik statystyczny...* 2015].

z 2005 r. i nawet gdyby utrzymane było dotychczasowe tempo wzrostu zatrudnienia osób starszych, to do 2020 r. mało prawdopodobne jest osiągnięcie wskaźnika z wcześniejszej *Strategii lizbońskiej*, nie wspominając o *Strategii Europa 2020*.

Wśród starszych pracowników w gorszej sytuacji na rynku pracy są kobiety, mniej chętnie zatrudniane przez pracodawców. Stanowią one znacznie mniejszy odsetek zatrudnionych w porównaniu z mężczyznami. W Polsce różnica we wskaźniku zatrudnienia między mężczyznami a kobietami wynosi ponad 20%, a w UE ok. 14%. Sytuacja ta uzasadnia wagę, jaką przykładają Wspólnota Europejska do aktywizacji i ograniczania dyskryminacji kobiet jako pracowników. Działania te są też nie bez znaczenia w świetle wydłużenia wieku odejścia na emeryturę, a zatem przyszłej sytuacji dochodowej kobiet, rzutującej na zagrożenie wykluczeniem społecznym z powodu deprivacji materialnej. Stąd ważne jest przyspieszenie zmian ułatwiających kobietom utrzymanie pracy/zdobywanie zatrudnienia.

W zakresie zdrowia publicznego zrównoważony rozwój jest mierzony wskaźnikiem oczekiwanej długości życia w chwili urodzenia. W badanym okresie zarówno w Polsce, jak i UE nastąpił wzrost tego wskaźnika. W przypadku kobiet roczna stopa wzrostu wyniosła ok. 0,3%, mężczyzn zaś ok. 0,4% (tab. 3)⁶. Pomimo zbliżonego tempa przyrostu wskaźnika w Polsce i UE średnia oczekiwana długość życia w naszym kraju wciąż pozostaje na niższym poziomie w porównaniu ze średnią unijną⁷. Przy czym o ile w przypadku kobiet w 2014 r. różnica w średniej długości życia wyniosła 2 lata, o tyle w przypadku mężczyzn 4,3 roku. Zauważalna jest również większa różnica w średniej długości życia między kobietami i mężczyznami w Polsce – 7,8 lat niż w UE – 5,5 roku. Ten niezadowolający poziom długości życia mężczyzn w Polsce wskazuje, jak pilne i ważne są różnorakie działania związane

⁶ W Polsce te przyrosty były nieznacznie większe.

⁷ Właściwie w ciągu 14 lat długość życia w Polsce zbliżyła się do średniej unijnej z 2004 r.

Tabela 3. Oczekiwana długość życia w chwili urodzenia wg płci w Polsce i UE w latach 2004-2014 (%)

Wyszczególnienie	2004	2005	2010	2011	2012	2013	2014	Dynamika 2014/ 2004	Dynamika średnioroczna
Polska									
Kobiety	79,2	79,3	80,7	81,1	81,1	81,1	81,6	3,0	0,30
Mężczyźni	70,6	70,8	72,1	72,6	72,7	73,1	73,8	4,5	0,45
UE									
Kobiety	81,5	81,5	82,9	83,2	83,1	83,3	83,6	2,6	0,26
Mężczyźni	75,2	75,4	77,0	77,4	77,5	77,8	78,1	3,9	0,39

Źródło: opracowanie na podstawie [Eurostat, *Trwanie...* 2015].

z ochroną zdrowia i utrzymaniem sprawności „silnej płci”, nie tylko z punktu widzenia ogólnoludzkiego, ale też rynku pracy i obowiązujących przepisów odnośnie wieku emerytalnego.

Reasumując, Polska stara się zrealizować cele rozwoju zrównoważonego, o czym świadczą pozytywne zmiany w wysokości wskaźników monitorujących. Najlepsze efekty osiągnięto w zakresie ograniczenia zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz podwyższenia oczekiwanej długości życia, a najslabsze – zatrudnienia osób w starszym wieku.

4. Wywiązywanie się Polski ze zobowiązań społecznych *Strategii Europa 2020*

Biorąc pod uwagę niezrealizowane cele (w tym o charakterze społecznym) *Strategii lizbońskiej*, Rada Europejska sformułowała wytyczne dotyczące strategii *Europa 2020*, określające jej ramy oraz reform podejmowanych na poziomie państw członkowskich. Wytyczne, odzwierciedlające konkluzje Rady Europejskiej, stanowią dla państw członkowskich podstawę do opracowania krajowych programów reform (KPR), w których szczegółowo określa się działania, jakie będą podejmowane w ramach obowiązującej strategii, ze szczególnym naciskiem na realizację celów krajowych [*Krajowy...* 2015]. Państwa członkowskie poprzez swoje KPR powinny również dążyć do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, sprzyjającego włączeniu społecznemu.

Wśród 10 zintegrowanych wytycznych strategii *Europa 2020* są 4 o charakterze społecznym: zwiększenie współczynnika aktywności zawodowej i ograniczenie bezrobocia strukturalnego; rozwijanie zasobów wykwalifikowanej siły roboczej odpowiadającej potrzebom rynku pracy, promowanie jakości zatrudnienia i uczenia się przez całe życie; poprawa wydajności systemów kształcenia i szkolenia na wszystkich poziomach oraz zwiększenie liczby osób podejmujących studia wyższe; promowanie włączenia społecznego i zwalczanie ubóstwa [*Decyzja Rady...* 2010]. Wy-

tycznym przyporządkowano cele, które – by sprawdzić postępy w ich realizacji – są okresowo monitorowane. Dla tych potrzeb przyjęto grupę syntetycznych wskaźników z poziomami referencyjnymi wyznaczającymi średni europejski wynik, który powinien być osiągnięty w latach 2010-2020 (tab. 4). Poziomy odniesienia oparto częściowo na wcześniejszych ustaleniach zawartych w *Strategii lizbońskiej* z pewnymi uzupełnieniami i modyfikacjami. Wskaźniki pomogą zmierzyć na szczeblu europejskim ogólne postępy i zaprezentować osiągnięcia. Jednocześnie członkowie UE, biorąc pod uwagę cele wspólne, mieli możliwość ustalenia krajowych pułapów odniesienia osiągnięć społecznych odpowiednio do własnych możliwości i uwarunkowań. Polska skorzystała z tej możliwości i przyjęła nieco inne poziomy odniesienia niż europejskie. W trzech przypadkach na cztery są one ambitniejsze niż unijne (dotyczy to wskaźników 2, 3, 4⁸; tab. 4).

Tabela 4. Wskaźniki do monitorowania realizacji celów z wyznaczonymi poziomami odniesienia na rok 2020 oraz ich poziom w 2014 r.

Lp.	Wskaźniki dotyczące celów społecznych w UE wraz z poziomami odniesienia na rok 2020	Poziomy odniesienia		Poziom startowy w Polsce – 2010 r.	Osiągnięcia Polski w 2014 r.
		europejski	krajowe		
1	Zatrudnienie osób w wieku 20-64	75,0%	71,0%	64,3%	67,4% Trend pozytywny
2	Odsetek młodzieży niekontynuującej nauki	poniżej 10,0%	4,5%	5,4%	5,4% Osiągnięty cel unijny
3	Odsetek osób w wieku 30-34 lat z wykształceniem wyższym lub równoważnym	co najmniej 40,0%	45,0%	34,8%	42,1% Osiągnięty cel unijny
4	Walka z ubóstwem	Zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym o co najmniej 20 mln	Obniżenie o 1,5 mln liczby osób zagrożonych ubóstwem i/lub żyjących w gospodarstwach domowych bez osób pracujących lub o niskiej intensywności pracy	10,4 mln	Stan – 9,6 mln (w ciągu 4 lat zmniejszenie o 0,8 mln) Trend pozytywny

Źródło: opracowanie własne.

Z danych wynika, że już w 2014 r. Polska osiągnęła unijne poziomy referencyjne dwóch spośród czterech wskaźników monitorowanych – 2 i 3. Przy czym w przypadku celu 2 istnieje niebezpieczeństwo niezrealizowania celu krajowego, gdyż w badanych latach odsetek młodzieży niekontynuującej nauki nie uległ zmianie⁹. Na-

⁸ W przypadku celu 4. Polska zaplanowała ograniczenie liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem o 1,5 mln, czyli teoretycznie 2 razy większe od średniej unijnej, wynoszącej ok. 0,7 mln.

⁹ Może to być związane z postrzeganiem sytuacji na rynku pracy wśród młodzieży.

tomiast możliwe jest osiągnięcie 3. celu krajowego przy zachowaniu dotychczasowego średniorocznego tempa wzrostu w tym zakresie (1,8%). Podobna możliwość istnieje przy wskaźnikach 1 i 4. W odniesieniu do wskaźnika 1. – zatrudnienie osób w wieku 20-64 – obserwujemy tendencję wzrostową. Jednakże dalsze pozytywne zmiany tego wskaźnika są uwarunkowane nie tylko zmianami w obrębie rynku pracy zalecanymi przez UE, ale i sytuacją gospodarczą, finansową i polityczną. Jeżeli będzie ona w miarę stabilna i zostanie utrzymane średnioroczne tempo zwiększania tego wskaźnika, które wynosiło 0,8%, to cel zostanie osiągnięty. Analogiczna sytuacja dotyczy celu 4 – ograniczenia ubóstwa.

5. Zakończenie

Na podstawie przeprowadzonej analizy można powiedzieć, że Polska stosunkowo dobrze wywiązuje się z realizacji celów społecznych zrównoważonego rozwoju w kontekście *Strategii Europa 2020*. Świadczy o tym osiągnięcie unijnych wartości referencyjnych dwóch z czterech wskaźników przyjętych do monitorowania strategii i korzystne zmiany w zakresie dwóch pozostałych wskaźników. Osiągnięto wiele pozytywnych zmian. Mianowicie:

- Nastąpił wzrost wskaźnika oczekiwanej długości życia w chwili urodzenia oraz zmniejszenie różnicy w długości życia pomiędzy kobietami a mężczyznami, co świadczy m.in. o polepszeniu się warunków ochrony zdrowia publicznego i warunków życia.
- Zmniejszył się odsetek młodzieży niekontynuującej nauki, a zwiększył odsetek osób w wieku 30-34 lat z wykształceniem wyższym lub równoważnym, i to w stopniu większym niż w UE, co wskazuje na skuteczność działań podejmowanych w tym zakresie.
- Zwiększył się zarówno wskaźnik zatrudnienia osób w starszym wieku, jak i ogólny wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 20-64, co miało niewątpliwy wpływ na polepszenie sytuacji ekonomicznej społeczeństwa. Potwierdzeniem tego jest m.in. zmniejszenie się o ponad 50% wskaźnika zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym, skutkujące ograniczeniem sfery ubóstwa.

W większości przypadków tempo zmian było satysfakcjonujące, z wyjątkiem wskaźnika zatrudnienia osób w starszym wieku, którego zmiany były zbyt wolne, by osiągnąć unijny poziom referencyjny. Konieczne jest więc zintensyfikowanie działań w tym zakresie i dalsza realizacja zaleceń Komisji Europejskiej ukierunkowanych na cele strategiczne.

Literatura

- Decyzja Rady w sprawie wytycznych dla polityki zatrudnienia państw członkowskich. Zintegrowane wytyczne dotyczące strategii Europa 2020 – część druga*, 2010, KOM(2010) 193 wersja ostateczna, Bruksela.
- Dziembała M., 2011, *Modernizacja i spójność społeczno-ekonomiczna UE w świetle strategii Europa 2020*, Nierówności społeczne a Wzrost Gospodarczy, z. 18.
- Eurostat, [www.http//epp.eurostat.ec.europa.eu](http://epp.eurostat.ec.europa.eu) (1.04.2016).
- Gasz M., 2014, *Strategia Europa 2020 – założenia i perspektywy realizacji*, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, nr 38 (2).
- Kowalczyk O., Kamiński S. (red.), 2013, *Wymiary polityki społecznej*, Wyd. UE we Wrocławiu, Wrocław.
- Krajowy Program Reform/Europa 2020. Aktualizacja 2015/2016*, 2015, Rada Ministrów, Warszawa.
- Polska w Unii Europejskiej 2004-2014*, 2014, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny pracy 2015*, 2015, GUS, Warszawa.
- Sustainable Development in the European Union, 2013 Monitoring Report of the EU Sustainable Development Strategy*, 2013, Luxembourg, s. 4 i n., www.epp.eurostat.ec.europa.eu (31.03.2016).
- Trwanie życia w 2014*, 2015, GUS, Warszawa.
- Ubóstwo w Polsce w latach 2013-2014*, 2015, GUS, Warszawa.
- Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski 2015*, 2015, GUS i US Katowice, Katowice.
- Zrównoważona Europa dla Lepszego Świata: Strategia Zrównoważonego Rozwoju Unii Europejskiej* (2001), Bruksela, Komunikat Komisji Wspólnot Europejskich, COM(2001)264 final.